

FÒRUM

José Mª Cagigal

COS I SUBJECTE PEDAGÒGIC, DE MALESTARS, SIMULACIONS I REPTES*

Carlos A. Cullen
Profesor Regular de Ética
Facultad de Filosofía y Letras
Profesor Regular de Problemas Filosóficos en Psicología
Facultad de Psicología
Universidad de Buenos Aires. Argentina.

Voldria compartir amb vostès en aquesta jornada una breu reflexió sobre el lloc del cos en l'educació, avui i aquí. Parlar de l'educació avui i aquí és parlar d'una crisi, d'incertesa, d'una inquietud, que es tradueix sens dubte en el treball quotidià quan es posa el cos, cada dia, travessats per tots els dubtes i dificultats sobre el sentit i el sense sentit del que es fa o es deixa de fer i que es tradueix també quan és necessari ajuntar els cossos i dejunar en una carpa, o sortir al carrer per protestar per erràtiques i hipòcrites polítiques educatives que, pel sol fet que tanquin els comptes, són capaçes de buidar el sentit públic de

l'escola i de la universitat i deixar els cossos de tants ciutadans i tantes ciutadanes a la intempèrie de la ignorància o en favor de mala qualitat educativa, perquè de forma oberta estan exclosos o desfavorablement integrats a aquest mercat globalitzat, que fa circular la informació i els models i valors pels seus propis carrils, que no són altres que els interessos corporatius d'alguns. És a dir, parlar de l'educació a seques és parlar avui de «malestars, simulacions i reptes».

Naturalment que referir-nos al lloc del cos en l'educació és referir-se al lloc del cos en aquesta cultura, *fascinant* per les noves formes de

pluralisme en els valors i de progrés en els coneixements, però tan *amenaçant* en els seus reiterats esforços de fonamentalismes i de segmentacions excloents en l'accés per saber informació i, en aquesta societat amb tantes possibilitats de resoldre la fam, alleugerir el dolor i la malaltia i permetre una vida més digna per a tothom i tan caparrudament obstinada a no fer-ho des de principis de justícia i equitat.

Però es tracta de fer-ho des d'aquells punts de vista que especifiquen les pràctiques educatives i les diferencien d'altres pràctiques culturals i socials. Perquè en l'educació es tracta d'explicitar

* Conferència presentada en l'acte d'obertura de la «Jornada de elaboración de propuestas de los profesores de Educación física para una nueva Ciudad de Buenos Aires» que va organitzar l'Asociación de docentes de Educación física el dia 30 de juny de 1997 a la ciutat de Buenos Aires, capital de la República Argentina. El text ha estat respectat íntegrament, excepte estrictes aspectes protocol·laris.

una intenció d'ensenyar sabers, pretesament, vàlids i, mitjançant aquest ensenyament, produir subjectes socials pretesament educats.

Això vol dir que el lloc del cos en la cultura i en la societat es converteix, en les pràctiques educatives, en un camp problemàtic específic: el de l'ensenyament. En aquest camp se'ns planteja, com a mínim, una alternativa: o reproduïm simplement els models, sentits, representacions, valors que hegemonitzen una forma determinada d'entendre el lloc en la cultura i en la societat, o som capaços de criticar amb fonament aquesta hegemonia, de manera que proposem alternatives vàlides i alliberadores en relació al lloc del cos en la cultura. És en aquest context d'alternatives crítiques que es proposa avui, gairebé diria que s'aposta, per entendre millor el que passa entre subjectes—docents i alumnes—que intervenen en els processos educatius. A això que passa s'anomena «la formació d'un subjecte pedagògic» i és sobre el lloc del cos en aquesta particular relació de subjectes en l'educació a la qual voldria referir-me.

Ara com ara, es tracta de l'ensenyament de determinats *sabers corporals*, organitzats de determinada manera i avaluats d'una forma i no d'una altra. És a dir, se seleccionen alguns dels diferents sentits i imatges pel que fa al cos, que es produeixen i circulen en la cultura, i alguns dels sabers que la història del pensament, de la ciència i de la mateixa disciplina de l'educació física ha anat produint al voltant del corporal. Aquesta selecció construeix una determinada manera de comprendre el lloc que ha de tenir allò corporal en la formació d'una nena o un nen, un jove o una jove ben educat.

A les pràctiques educatives hi ha sempre un problema de selecció de sabers i, si el cos es tracta, d'una selecció de sabers al voltant del cos.

En segon lloc, aquells qui ensenyen aquests sabers són *docents amb autoritat per fer-ho, perquè se suposa que els posseeixen*. Però, es tracta sempre de docents que, des d'històries singulars molt diferents, han anat construint ells mateixos una forma pròpia de saber-se, sentir-se, moure's i estar corporalment i un determinada forma de relacionar-se amb el coneixement i l'ensenyament.

Això significa que en les pràctiques educatives es produeix no només una selecció de sabers, sinó també una particular *aliança entre el poder d'ensenyar* que dóna el saber als docents i els seus *subjectes-cossos que l'encarnen*. L'espai que ocupa el cos del docent té més a veure amb el poder que exerceix o voldria exercir, des del seu suposat saber, que amb dimensions mesurables en termes de pes, estatura o formes geomètriques. En aquesta aliança de poder-saber i subjecte-cos, es construeix una determinada manera de comprendre no només el cos (del) docent, sinó també el lloc que ha d'ocupar allò corporal en la formació d'una o un docent per tal que tingui el poder d'ensenyar.

A les pràctiques educatives, aleshores, hi ha sempre un problema d'aliança entre el saber i el poder, que es dóna en un cos-subjecte que ensenya.

En tercer lloc, aquells qui *aprenen* sabers comuns són *alumnes singulars*, marcats per diferents cultures corporals, enfrontats a una selecció de sabers sobre el cos feta per altres i que ells no entenen i, a més, avaluats per un cos-poder d'ensenyar que ocupa el centre de l'escena anomenada «aprendre». Es produeix aleshores una particular tensió entre el *desig d'aprendre, que és el cos-subjecte d'una o un alumne, i el poder d'ensenyar (d'altri) que disciplina aquest desig i el construeix* com a cos-objecte o cos-model, de manera que moltes vegades limita les seves possibilitats d'explorar sentits, moure's, parlar, to-

car, jugar. Aquest disciplinament social, no només controla el cos (de l') alumne, sinó també el lloc social que ha d'ocupar allò corporal en la difícil tasca *d'aprendre amb altres a l'escola*.

A les pràctiques educatives hi ha sempre, a més de la selecció de sabers i de l'aliança entre sabers i poders, un problema de tensió entre desig d'aprendre i control dels aprenentatges.

Allò que anomenem *subjecte pedagògic (o subjecte educat)* és el resultat més el procés de la complexa mediació de sabers, poders i desitjos en les pràctiques educatives. El tema en qüestió és com se situa el cos en aquestes pràctiques educatives, escolars o no escolars, que formen «subjectes-pedagògics». El nucli del problema, aleshores, **està en la relació saber-poder-desitjar quan es tracta del cos.**

És aquí on voldria suggerir una segona reflexió. Com que acabem el segle XX, certament problemàtic i febril i bastant més del que s'imaginava el melangió Discèpol, quan es tracta de relacionar el saber, el poder i el desitjar, quan es tracta de pensar la subjectivitat educada de l'home, el subjecte pedagògic, el cos apareix com un signe de malestar, com un camp de simulacions però, sobretot, com una font molt fecunda de reptes per comprendre precisament, i tots, què fem quan eduquem. Perquè si de l'home es tracta *el seu cos és subjecte*: sap, pot i desitja.

Per al subjecte pedagògic, per a això que es va produint quan eduquem, *el subjecte-cos és un signe de malestar* quan es desvinculen els sabers de la vida, es confonen els coneixements amb les simples informacions i, sobretot, quan es redueix el saber a un simple «tenir valor de canvi de mercat». I és signe de malestar, perquè en tant que subjecte-cos, l'home es resisteix a «estar simplement informat» sense comprendre els sentits del que se sap, sense articular-ho amb aquests registres de memòria corporal que són els sa-

bers previs, sense poder imaginar alternatives, perquè conèixer és produir des del subjecte/cos sentits, incorporar-los a un mateix, a un si mateix, a una identitat inèdita.

En aquesta etapa d'hegemonia del model neoliberal d'organitzar les relacions humanes, el cos no només assenyalava el malestar que la seva força determinada de treball sigui només una abstracta mercaderia (com ho va ser el capitalisme industrial), sinó que també es resisteix al fet que el seu poder lliure de conèixer sigui només un valor de canvi regulat pel mercat. El cos és malestar, quan el treball oblidava les necessitats i quan el coneixement oblidava els desitjos.

En el saber posat en joc en les pràctiques educatives el poder d'ensenyar i el desig d'aprendre s'han de reconèixer cos a cos i no preu a preu.

Per al subjecte pedagògic, per a això que es va produint quan eduquem, *el subjecte-cos pot ser també un camp de simulacions, és a dir, d'engany i d'assajos d'eficiència i bons resultats*, només quan el poder, com passa amb freqüència en la societat actual, confon la legitimitat de l'acció amb l'estètica de l'espectacle, buida els gestos corporals de la coherència amb ell mateix i, sobretot, quan es redueix el poder al simple autoritarisme de la força o de la violència simbòlica per reprimir el cos-subjecte dels ciutadans simulant «raons d'estat» o provant «simulacions» de cossos adaptats, perquè desposseïts de tot poder crític i expressiu d'altres camins.

I el subjecte-cos es resisteix a ser camp de simulacions, perquè el cos com a subjecte és realitat despulada, que critica les disfresses i les màscares del poder que oprimeix. Perquè poder ser subjecte-cos és comunicar veritat, actuar des de si mateix, ajuntar el que se sent i el que es fa i el que s'és. Si alguna cosa no podem dissimular és, justament, la pròpia nuesa corporal.

I finalment, per al subjecte pedagògic *el cos és una font de reptes* en tant que subjecte-que-destitja. Reptes en aquesta societat, on es confonen l'autorealització amb el narcisisme competitiu, i aquest s'entén com una exclusió salvatge de l'altre, de manera que ens acostumem a viure ignorant que el que més desitgem profundament és ser reconeguts com a desitjos.

És que els malestars i les simulacions es poden llegir com a resistències des del desig del cos/subjecte que no es deixa encadenar en una trama del saber i del poder que el converteixen simplement en objecte del saber, el poder i el desig d'altres que busquen disciplinar-lo, controlar-lo, vigilar-lo i castigar-lo. I això és així, perquè en el subjecte pedagògic és el

cos el que desitja aprendre alternatives per al saber i el poder que possibilitin un reconeixement mutu de la pròpia dignitat. En el subjecte pedagògic, el cos assenyala que quan se sap, es desitja i es pot; quan es pot, se sap i es desitja i, quan es desitja, se sap i es pot.

És a dir, es tracta d'una «política del cos», que és en realitat una educació del cos, el desafiament

del qual és transformar el malestar en benestar i la simulació en veritat, per a la qual cosa s'ha de reconèixer que el lloc del cos en l'educació no és cap altre que el lloc de la justícia i la dignitat en la societat i en la cultura. És a dir, és hora que entenguem que el subjecte pedagògic, que no està violentament subjectat, no pot ser sinó un subjecte-cos que sap, pot i desitja.